

Koldingbogen

ÅRSTAL:	1991
FORFATTER:	Vivi Jenaen
TITEL:	Fremmed i Kolding i 1500-årene.
KORT RESUME:	Tilflytterne oprindelse eller oprindelse, på baggrund af oplysninger fra Kolding Bya Bog.

Fremmed i Kolding i 1500-årene

Af Vivi Jensen

I det følgende fremlægges en undersøgelse af, hvor folk, der slog sig ned i Kolding, kom fra, samt af udstrækningen af byens opland. Kilden hertil er oplysninger om folks oprindelsessted, efternavne og tilnavne af geografisk karakter samt udenlandske navne. Men først nogle mere generelle betragtninger over Kolding bys størrelse, samt over de principper, der ligger til grund for undersøgelsen.

Vi kender ikke indbyggertallet i 1500-årene. Den tidligste folketælling fra 1769 opgiver et befolkningstal på 1396, men heri er militærpersoner ikke medregnet. Når de indregnes, kan antallet beregnes til 1510. I 1778 oplyser »Provincial-Lexikon over Dannemark og Hertugdømmerne«, at »indvånerne består af 250 familier som udgør ialt 1200 personer«, hvilket mere lyder som et anslået tal end som en præcis opgørelse. År 1801 var tallet 1672. Den temmelig store vækst i de mellemliggende år afspejler sandsynligvis det øgede militære beredskab, som Napoleonskrigene havde medført. Det bragte øget omsætning og dermed mulighed for vækst.

Kejserkrigen 1626-1629, Torstenssonkrigen 1644-1645 og Svenskekrigen 1657-1658 havde medført en befolkningsreduktion. Krigen fulgtes af en pest, der bortrev mange af dem, der havde overlevet, og Kolding kom ind i en stagnationsperiode, som først blev forvundet i løbet af 1800-årene. Derfor kan vi nok regne med, at befolkningen omkring 1600 mindst var på højde med den, der registreredes i 1800. Under alle omstændigheder er det dog kun en meget lille del, der optræder i de skriftlige kilder.

Før der konkluderes på baggrund af materialet, må man tage følgende i betragtning:

- 1) Kun et mindretal af tilflytterne vil kunne genkendes på navnet.
- 2) Fremmed oprindelse giver ikke nødvendigvis tilnavn, men en person, der bærer et navn, der i forvejen findes i samme kredse, er tilbøjelig til at få et tilnavn. Det vil i mange tilfælde være et håndværkernavn, eller det kan hentyde til et personligt karakteristikum. De sidste vil ofte have karakter af øgenavne, og sådanne vil desværre kun sjældent finde vej til de skriftlige kilder.
- 3) Et tilnavn kan arves, men vil da markere, at en forfader på et tidspunkt er fraflyttet den navngivende lokalitet.
- 4) Det er kun en lille del af byens indbyggere, der optræder i de bevarede skriftlige kilder. Tyende, der antageligt ofte kom fra det nærmeste opland, optræder næsten udelukkende i sagfaldslisterne (lister over domfældelser, jf. nedenfor s.16).

Trods disse forbehold kan de skriftlige kilder belyse, hvor en del af byens tilflyttede borgere stammer fra, og på baggrund heraf er det bl.a. muligt at danne sig et skøn over udstrækningen af Kolding bys opland i 1500-årene.

For at få et indtryk af, hvor Koldings indbyggere

kom fra, er der foretaget en gennemgang af den ældste bevarede skriftlige kilde, der i nogenlunde sammenhængende form fortæller om borgerne og byens styre. Det drejer sig om Kolding Bysbog, der indeholder optegnelser fra 1493 til 1635. Den er blevet gennemgået for alle oplysninger, der på én eller anden måde skønnes at kunne belyse emnet. Desuden er der inddraget relevant materiale fra Kancelliets brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold, d.v.s. kronens officielle skrivelser. Formålet med undersøgelsen har først og fremmest været at belyse forholdene i 1500-årene, d.v.s. senmiddelalderen og den tidlige renæssance. Skattelisterne, der er bevaret fra 1610, er derfor ikke benyttet.

Kolding Bys Bog

Koldings Bys Bog er den vigtigste skriftlige kilde til Koldings historie på overgangen mellem middelalder og renæssance. Den består af ca. 200 tæt beskrevne blade, af hvilke dog en del af de første og sidste er skadet af fugt og dermed til dels ulæselige. Og det er ikke så mærkeligt, for omkring 1900 fandt kæmner I.O. Brandorff den på rådhusets loft, lige under taget og stærkt medtaget af nedsivende regn. Man kan levende forestille sig hans begejstring, men et forsøg på at få bevilget midler til en konservering af bogen strandede i byrådet, hvor man også dengang skulle spare. Herefter lå den i nogle år på kæmnerkontoret, og her brugte redaktør P. Eliassen den i sine lokalhistoriske studier. Senere blev den afgivet til Landsarkivet i Viborg, og her restaurerede man den, idet man valgte at beholde en ikke-kronologisk rækkefølge, der var opstået i forbindelse med en tidligere indbinding. Det betyder, at selvom store dele af bogen kan læses i logisk følge, så er især de ældste afsnit spredt i små »klumper«, og mange indførelser, der engang var en fortsættelse af andre, står nu alene og mangler derfor datering. Et »systematisk« forsøg på at samle en række lister af for-

skellig art og forskellig datering på ét sted i bogen har heller ikke gjort det lettere for eftertiden. En gennemarbejdning af de anvendte håndskrifter vil utvivlsomt kunne løse mange af disse problemer, men den er endnu ikke foretaget.

Bysbogen er en protokol, hvori byskriveren indførte notater om skatteopkrævning, grundafgifter, leje af byens jord, udgifter til offentlige arbejder, og hvad der ellers måtte vedrøre bystyret. Indførelserne er som regel meget summariske, men ved nærlæsning giver de alligevel et detaljeret indblik i datidens administration, og i enkelte tilfælde også i lands- og udenrigspolitiske forhold. De indeholder desuden et stort navnestof, og det er i første række det, der ligger til grund for denne undersøgelse.

Det har vist sig, at Bysbogen rummer to stofområder, der er egnet til analyse. Den ene er oplysninger om, hvor folk, der på den ene eller anden måde havde ærinde i Kolding, kom fra. Den anden er navne på borgere og andre bosiddende i Kolding. Værdifuldt stof kan findes i sagesfaldslistene, d.v.s. lister over domme, der er fældet i sager vedrørende overtrædelser af byfreden. De involverede parter er næsten alle mænd, og i de tilfælde, hvor de ikke er bosat i Kolding, er hjembyen nævnt. Sagerne omfatter oftest slagsmål og overfald, men tyveri og drab ses også. Kvinder forekommer kun som voldsofre, men her møder vi til gengæld repræsentanter for det bedre borgerskab, som f.eks. i 1534 eller 1535, hvor Terkel Nielsen i Binderup dømtes for at have slået Anne hr. Eriks, d.v.s. en præstekone. Den »Lille Kirsten til Lauge Iversens hus«, som Oluf Madsen fra Agtrup slog, har utvivlsomt været tjenestepige. Dem må der have været mange af, og langt de fleste er utvivlsomt indvandret fra det omliggende land. Lille Kirsten er den eneste, der nævnes i Bysbogen, og det skyldes sikkert Lauge Iversens position, at der overhovedet blev rejst sag i den anledning.

Overtrædelsernes karakter antyder, at fuldskab kan have spillet en ikke uvæsentlig rolle i hændelsesforlø-

bene, og det vil være naturligt at se dem i sammenhæng med byens årsmarked, der ifølge Christoffer af Bayerns privilegium af 1447 skulle finde sted på Sankt Olavs dag, 29. juli. Også i Christian 1.s beskyttelsesbrev fra 1452 nævnes Olavsmarkedet. To år senere tillod kongen desuden, at der blev afholdt endnu et marked, nemlig fra Dionysii dag, 9. oktober, og tre dage frem. Det forrykkes en smule i 1491, idet Kong Hans fastslår, at det årsmarked, der plejer at afholdes på Mikkelsdag, 29. september, nu skal begynde på Sankt Francisci dag, 4. oktober, og fortsætte 3 dage derefter »som sædvane er«. Indførelsen af efterårsmarkedet er direkte betinget af studehandelens voksende betydning i 1400-årenes sidste halvdel. Stude handledes normalt ikke midt på sommeren, hvor tiden skulle bruges på opfedning i de gode enge. Om efteråret, når græsningen ophørte, og dyrene skulle på stald, var det derimod almindeligt at sælge både dem, der nu havde nået den rette alder, og dem, man ikke selv havde staldplads eller vinterfoder til. At man faktisk afholdt to årsmarkeder i Kolding ses af en indførelse i Bysbogen, hvor det i forbindelse med indskærpelsen af et forbud mod forprang (handel uden for byportene, og ikke mindst bøndernes direkte salg af stude til opkøbere uden om købstadens købmænd) hedder: »..vor Frue årsmarked som er om sancti Olai dag og sancti Francisci dag..«. At man taler om »vor Frue«-markeder kan være en afsmitning fra Ribe, hvis to årsmarkeder begge afholdtes på Mariadage.

Der er ingen tvivl om, at efterårsmarkedet efterhånden blev det vigtigste, og det er da også det, der strækker sig over tre dage. Det tiltrak bønder fra både det nære og det fjerne opland, og byens egne købmænd måtte finde sig i konkurrence fra købmænd fra andre købstæder. Bønderne bragte de opfedede ungstude, og købmændene, der ved siden af adelen havde eneret på eksporten, opkøbte og dannede flokke, som lejede stude drivere herefter drev sydpå til de nordtyske markeder. Baggrunden for Koldings efterårsmarked frem-

går direkte af Christian 2.s forordning af 23/10 1515, der fastslår, at mens der må drives stude til Ribe omkring Mariæ Bebudelse (25. marts) og Mariæ fødselsdag (8. september), er det Sankt Francisci dag, der gælder for Kolding. Tilsyneladende afholdtes der ikke marked i Kolding i forbindelse med forårsdriften, der fandt sted i slutningen af marts.

Ved siden af Ribe var Kolding eneste toldsted ved Jyllands grænse, og eksporttolden på stude var af stor nationaløkonomisk betydning. I Braunius og Hogenbergs »Civitatis orbis terrarium..«(Alverdens byer) hedder det således i 1587 om Kolding bro: »Denne bro er Danmarks Rige i en ædelmetalmines sted, hvorved den yder rigeligt med møntet guld; thi hvad der end føres af øksne og heste, foruden andre varer, fra denne cimbriske halvø gennem Holsten til Elben, til Hansestæderne, til forskellige handelspladser og markeder i Tyskland, betaler på denne bro en rigsdaler pr. hovede. Heraf kommer en umådelig told«. I Peder Hansen Resens »Atlas Danicus« fra 1670 hedder det: »..Kolding bro ligger syd for byen og er vidt og bredt berømt, fordi den hvert år passerer af omkring tyve tusinde okser og heste, der skal sælges i Holsten og Tyskland.«

At disse store årligt tilbagevendende begivenheder ikke alene tiltrak stude drivere og studehandlere fra nær og fjern, men også omegnens karle og piger, er en selvfølge, og drukkenskab og slagsmål har været en uundgåelig konsekvens heraf. Det er det, der afspejler sig i Bysbogens sagefaldsliste.

Et lille antal indførelser vedrører byens forbindelser udadtil, f.eks. leverancer af byggematerialer til offentlige anlægsarbejder. I 1499 køber byen tømmer til Nørreport hos Nis Lassen i (Vester) Nebel, og hos Benedikt Wabel i Moltrup nordvest for Haderslev køber man »gwlskwd«, som vistnok er en slags brædder (gulvbrædder?). Fra Mikkil Smed i Erritsø leveres der »wtharrfw«, hvad det så er. Året efter køber man tømmer i Skovsgård ved Sdr. Vilstrup, samt i Lejrskov og

Koldingprospektet fra 1587 i Brauius og Hogenbergs »Civitatibus orbis terrarum«.

Viuf. I 1509 lejer man harnisk i Binderup.

De enkelte købmænd havde også fjernere forretningsforbindelser. Et eksempel ses i 1572, hvor Købmanden Marcus Huorn i Wismar indgik forlig med Jørgen Hvidt om betaling af 44 daler, som Koldingkøbmanden skyldte ham, og som han ikke var i stand

til at betale. Den slags blev normalt ikke indført i Bysbøgen, men Marcus Huorn insisterede på at kunne dokumentere og om muligt få fyldestgjort sit retskrav over for den uheldige købmænd og hans arvinger.

Endelig giver Bysbøgen mulighed for at belyse tilvandringerne til byen fra ind- og udland via navnestof-

fet. Hovedparten af de personer, der nævnes, bærer fornavn og patronymikon, d.v.s. faderens fornavn med tilføjelse af -sen. En del karakteriseres med håndværkernavn, men der er også en gruppe, der er kendetegnet ved navnet på en geografisk lokalitet. Et sådant tilnavn vil typisk opstå, hvis en tilflytter bærer samme navn som en allerede fastboende, og det har ofte været tilfældet i et samfund med et traditionelt og begrænset navneudvalg. Hvis vedkommende var eneudøver at et håndværk, f.eks. glarmester, værkmester eller overskærer, fik han håndværkertilnavn, men var han smed, skomager eller købmand, var det naturligt at opkalde ham efter fødebyen eller fødesognet. Hvis han kom længere borte fra, fik han typisk navn efter landsdelen eller landet, hvis det var eksotisk nok til ikke at have ret mange andre repræsentanter i byen. Tyskere var der flere af, så de kendes i stedet på, at de bærer tyskklingende navn.

Et geografisk navn kan overføres til efterkommerne og dermed blive slægtsnavn, og det er der flere eksempler på i Kolding. Bæreren er da ikke førstegenerations indvandrer, men navnet angiver, at en forfader på ét eller andet tidspunkt er fraflyttet stedet. Om han da straks slog sig ned i Kolding, eller om der har været mellemstationer, vil næsten aldrig kunne afgøres.

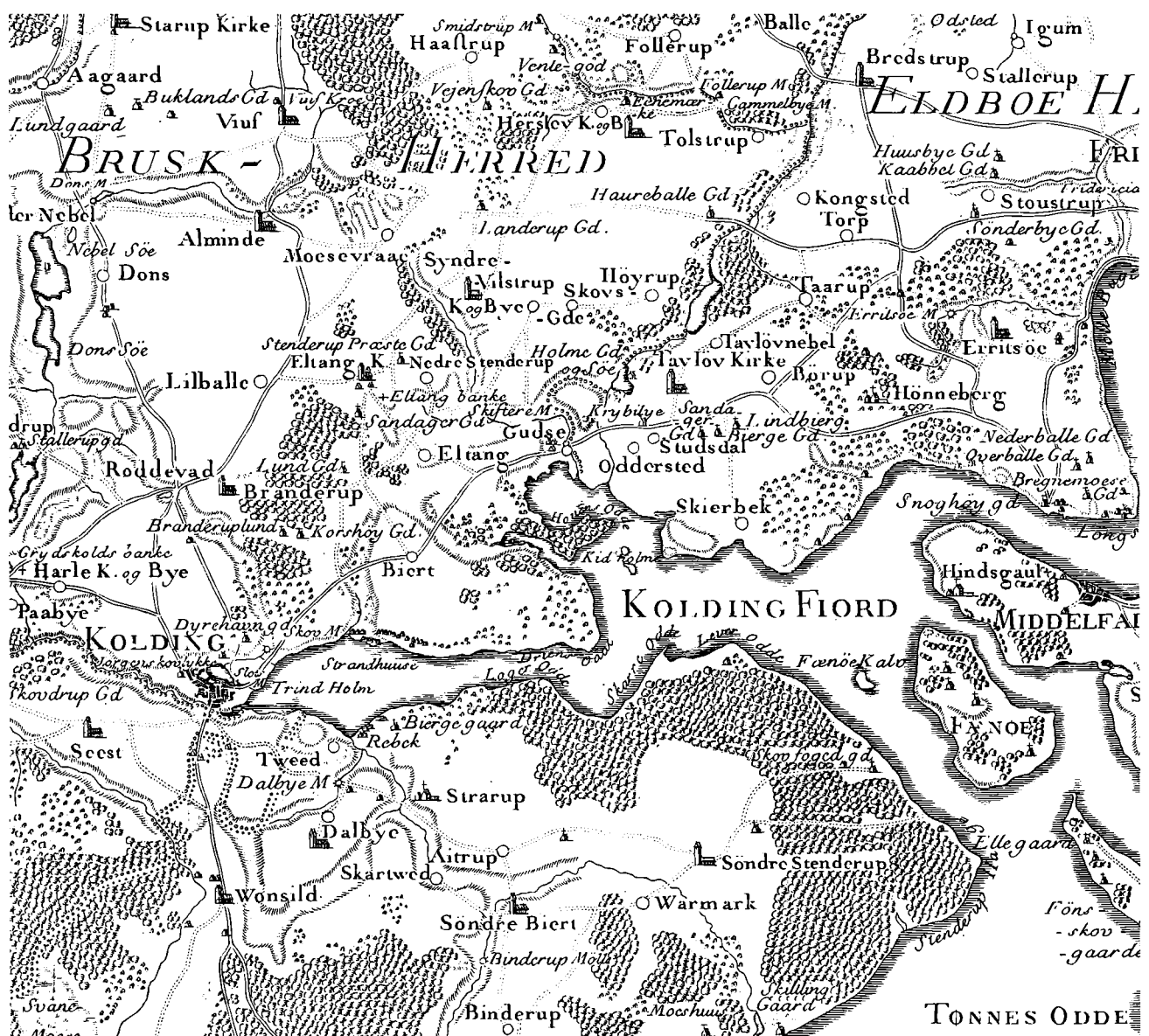
Det er et metodisk problem, at adskillige lokaliteter i Danmark bærer samme navn, men i praksis har det næppe den store betydning. Man kan uden tvivl tillade sig at gå ud fra, at et navn i så godt som alle tilfælde refererer til det sted, der ligger nærmest Kolding, og når det drejer sig om sammenfald af navne på fjernereliggende steder vil det, hvis valget står mellem f.eks. Randers-egnen og Lolland, være korrekt at vælge det jyske alternativ, idet praksis viser, at tilflyttere fra andre landsdele normalt fik navn efter disse, og ikke, som jyderne, efter hjemsognet. Og så skal man i øvrigt være kreativ med hensyn til stavemåder. Byskriveren skrev navnene, som han hørte dem, og ikke som en senere tids topografer har valgt at stave dem.

Det skal understreges, at navnestoffet kun afslører en lille del af byens tilvandring udefra. Hovedparten har ikke båret geografisk tilnavn, og den formodentlig største gruppe, det kvindelige tyende, optræder ikke i kilderne, og her møder vi heller ikke øgenavns-agtige tilnavne, der har været begrænset til originalerne og de socialt lavest placerede. I Bysbogen møder vi næsten udelukkende borgerne, d.v.s. købmænd og håndværkere. De løste borgerskab, de kunne leje byens jord, de stod for byens harnisk, de udgjorde brandkorpset, de overværede skatteligninger og regnskabsaflæggelser, og de var kæmnere, skatmestre og fjerdingsmænd – eller de købte sig fri for at være det. Derfor er deres navne bevaret. Alligevel tegner der sig nogle interessante mønstre, og i tillid til, at toppen af isbjerget bærer udsagn om den del, der gemmer sig under vandfladen, skal resultatet af undersøgelsen fremlægges i det følgende.

Kolding bys opland

Som nævnt i indledningen giver sagefaldslisterne en række eksempler på domme over mænd, der ikke er bosat i Kolding. Bysbogen har flere lister, der angår byens udestående med udenbys personer. Den ældste er sandsynligvis fra 1499; der er en fra 1528, og en, der vistnok er fra 1534-35. Fra 1543 er der en liste over søgsmål, og endelig er der en udateret liste fra begyndelsen af 1500-årene. Efter 1543 føres retsafgørelser af den type ikke mere ind i bogen, men de oplysninger, der kan udtrages af de eksisterende sager, er tilstrækkelige til at tillade konklusioner med hensyn til byens opland.

Som regel er der ikke de store problemer med at fastslå omfanget af en bys opland. I en rimelig tæt befolkning er det normalt identisk med den del af det omliggende land, hvorfra man kan nå hen til byens torv og hjem igen på én dag. I de magre nordvestjyske egne kan afstandene, og dermed oplandet, være større,

Videnskabernes Selskabs kort, ca. 1770.

men Kolding ligger i det frugtbare og tæt befolkede Sydøstjylland, hvor der er ca. 30 km. mellem købstæderne. Imidlertid ligger Kolding på grænsen til her-tugdømmet Slesvig. Kolding å og fjord var lande-grænse, og man kunne formode, at denne grænse havde betydning for oplandet, således at folk fra lands-byerne syd for Sønderbro søgte til Haderslev. Det af-kræftes imidlertid af Bysbogens stednavnestof, der klart viser, at grænsen mellem Koldings og Haderslevs opland i 1500-årene gik der, hvor man ville forvente det, hvis landegrænsen ikke eksisterede, nemlig ca. midtvejs mellem de to byer, sydligere i kystlandet, nordligere i indlandet. Det stednavn, der oftest næv-nes, er Stenderup (5 gange) Herefter følger Skartved (3) og Agtrup (2). Dalby og Binderup er hver nævnt én gang. Alle hørte de under Haderslev provsti, Slesvig stift, og det samme gjorde Ødis, Bjerndrup og Dren-derup, der ligeledes forekommer én gang. Det sydlig-
ste stednavn i Haderslev provsti er Meng, der ligger lige syd for Hejlsminde og dermed på ydergrænsen for et naturligt opland.

Kolding hørte under Ribe stift, og en række sted-
navne her falder ligeledes inden for et naturligt op-
land. (Sønder) Vilstrup og Skovsgårde i Sønder Vil-
strup sogn nævnes hver to gange, og det samme gør
Viuf. Erritsø er yderste forpost mod øst. (Vester) Ne-
bel, Jordrup, Lejrskov, Ferup og Egholt i Lejrskov
sogn, Harte i Harte sogn, Seest, Skanderup, Lunder-
skov og Anst er kerneopland, men mod nordvest
strakte det sig helt til Vorbasse, hvorfra man dog
utvivlsomt også søgte til Vejle. Mod nordøst havde
man forbindelse så tæt på Vejle som i Gårslev sogn,
hvis skrædder, Per, på et tidspunkt havde et udestå-
ende med byfogeden i Kolding, der klaredes på den
måde, at Jes Ebbesen i Hjarstrup (Hjarup eller Jor-
drup) afgav et par øxne (stude) til en værdi af 10 mark
og 1 rhinsk gylden.

Det ser ud til, at området sydøst for Kolding, de
frugtbare Dalby, Sønder Bjert og Sønder Stenderup

sogne, var byens vigtigste opland, hvis man da ikke
skal konkludere, at karlene herfra var mere stridbare
og voldelige end andre, og det skal man næppe. Set i
dette perspektiv er det tankevækkende, at Kolding bys
vækst i moderne tid først for alvor tog fart, da otte
sogne sydøst for Kolding ved fredsslutningen efter kri-
gen i 1864 blev tillagt Danmark som kompensation for
de kongerigske enklaver i Sydvestslesvig. Efter Frede-
ricias grundlæggelse midt i 1600-årene havde Kolding
måttet afgive en del af sit nordøstlige opland, ikke
mindst fordi den nyanlagte by blev fritaget for kon-
sumtionen, en omsætningsafgift, som i 1671 blev på-
lagt al handel i købstæderne. Også Christiansfeld, der
blev grundlagt i 1770erne, slap, og hermed gik en stor
del af det rige opland mod sydøst tabt. I 1850 afskaffe-
des konsumtionen, og da Christiansfeld i 1864 blev
tysk, fik Kolding omsider sit rigeste opland tilbage. Set
i et senmiddelalderligt perspektiv må det konkluderes,
at landegrænsen og toldgrænsen var et rent admini-
strativt fænomen, der ikke berørte den enkeltes bevæ-
gelsesfrihed eller transporten af almindelige torveva-
rer, og som dermed ikke afskar Kolding fra sit
naturlige opland mod syd.

Tilfældige gæster

Mikkel Iversen, der måtte bøde 4 mark for vold i 1528,
var enten fra Mølby i Ansager sogn, der ligger mellem
Varde og Grindsted, Mølby i Spandet sogn, Mølby i
Ballum sogn eller Mølby på Rømø. De sidste tre ligger
alle på Tønder-egnen. Mølby ved Ansager er bogsta-
velig talt mest nærliggende, men andre forbindelser til
marskegnene i Vestslesvig gør, at de sydvestlige Møl-
byer ikke kan udelukkes. Under alle omstændigheder
er han ikke den eneste vestfra, der har været i slagsmål
i Kolding. I 1543 havde en karl fra Vorbasse slået Per
Clemmensen fra »Owsenby«, og det kan næppe være
andet end Oksby ved Blåvand. Det år var der i det hele
taget kommet folk langvejs fra. En karl fra Nybøl, der

ligger ved Hjordkær sydvest for Åbenrå, havde hugget til Jens Tordsen i Uldrup, der ligger i Falling sogn på nordsiden af indsejlingen til Horsens fjord, og Søren Mønbo og Søren Lancken (fra den tyske by Lancke) dømtes, fordi de slog en mand ihjel i Nyenstad, der er navnet på Husums nordvestlige bydel.

Med undtagelse af karlen fra Vorbasse kommer alle de her nævnte fra steder, der ligger langt uden for Koldings naturlige opland. Dette skal givetvis ses i sammenhæng med studetransporterne, der må have medført et leben ikke ulig det, vi kender fra vor egen tids wild-west-film, men med kamp på næver og knive i stedet for seksløbere. Søren Mønbo og Søren Lancken har utvivlsomt været i Husum med en drift stude, da de slog en mand ihjel, og mon ikke de andre også har været stude drivere?

Tilflyttede borgere i Kolding

Fra omkring 1500 foreligger der en liste over borgere, der lejede byens jord. Der er 36 læselige navne, men ingen har navn efter oprindelsesstedet. Listen fortsættes med en fortegnelse over byens forter (d.v.s. områder, hvortil der skulle være offentlig adgang). Her nævnes Jeppe Judes gård. Familien Jude eller Jyde var gennem en årrække repræsenteret i Kolding. Den første, vi hører om, er købmanden Erik Jude, der er barnløs, og som testamenterer sin gård i Søndergade til Hellig Blods kapel i Kolding. Jeppe Jyde, der måske er hans broder, er også købmand – det fremgår af en anden optegnelse, at han havde forretninger på Ribe marked. Christian Jyde, der i årene efter 1550 er rådmænd og skattemester, er ligeledes købmand. Tilnavnet Jyde kan af naturnødvendige årsager ikke være opstået i Kolding, og familien må derfor på et tidspunkt være udvandret fra Jylland. Da de kom tilbage, var navnet blevet slægtsnavn.

Landsdelsnavne er der flere af. Vi har allerede hørt om drabsmanden Søren Mønbo. Hans Fynbo optræ-

der som vidne i et brev angående byens humlegårdsjord i 1509. Nis Fynbo nævnes på en liste over byens harnisk fra 1521 og som lejer af byens jord omkring 1530. I 1604 optræder en Jens Sørensen Fynbo. Han kom i øvrigt tragisk af dage, idet han druknede i åen i 1610. Fra begyndelsen af 1500-årene kender vi Per Alsing, og i 1605 desuden Anders Jensen Alsing. I 1601 og 1604 nævnes Jens Skåning. Iver Holst, der var skattemester i 1540, var holstener, eller i hvert fald af holstensk afstamning. Christoffer Femerlinck, der næv-

Abraham Ortelius Danmarkskort i atlas fra 1570.

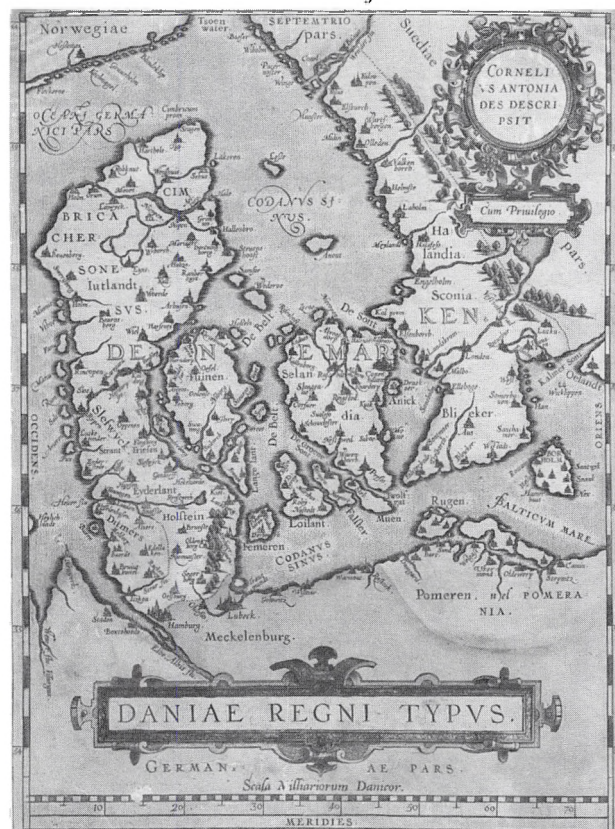

Fig. 1. Indvandrere, der har fået navn efter købstæder i den danske konges riger (lille stjerne) (Ribe, Tønder, Heide, Husum, Halmstad og Bergen). Landsdele (stor stjerne) (Holsten, Fehmern, Fyn, Møn og Skåne).

nes i 1551, stammer fra øen Femern. Hvordan Hans Andersen Dansken, der optræder gentagne gange fra 1601 til 1618, har fået sit tilnavn, har jeg ingen forklaring på.

Seks borgere bærer navn efter andre købstæder i den danske konges riger. Jep Riber og Jacob Tønder var rådmænd i 1590'erne. Peder Halmstad fra Halland var fjerdingsmand, d.v.s. skatteopkræver, i 1603. Jørgen Berger, der i 1551 havde unddraget sig »byens

tynge«, d.v.s. byskatten, havde sit navn fra Bergen, der da var Norges største by. Hans Husmer, der lejede byens jord o. 1530, stammede fra Husum i Vestslesvig. Johan van Heden var klædehandler. Fra hans lager ekviperedes de unge mænd, der skulle repræsentere Kolding ved Christian 4.s kroning i 1596. Han må have navn efter den frisiske by Heide.

Ikke uventet kommer de fleste tilflyttere fra Koldings nærmeste omegn, fra Brus, Anst og Nørre Tyrstrup herreder, det område, der også med hensyn til sagefaldsbøder viste sig som byens naturlige opland. Tved og Rebæk i Dalby sogn og Rådvad i Harte sogn er idag opslugt af Kolding by, og Dalby og Vonsild er stærkt på vej til at blive det. Indenfor nutidens kommunegrænse ligger desuden Eltang, (Nørre) Bjert, (Sønder) Vilstrup, Skovsgårde, Møsvrå, Lilballe, Viuf og Dons, og syd for fjorden (Sønder) Bjert og (Sønder) Stenderup. Sydligere har Hejls, Meng, og Arø forsynet Kolding med borgere, og fra Vonsbæk sogn stammede Christian og Severin Hundevad, der var skatmestre i hhv. 1576 og 1577. Christian blev desuden kærner, men Severin havde fået nok og købte sig fri for yderligere ombud i 1579. Offer Hundevad, der af lagde regnskab for vognægter (han havde fragtet materialer for byen) i 1585, var måske søn af én af de to.

Nord for Kolding er (Vester) Nebel, Bølling, Vork, Ammitsbøl, Nygård, Ågård, Borlev og Bøgvad opkaldt. Lidt sydligere har Jordrup og Røj givet navn til Koldingborgere, og det samme gælder Vamdrup, Horskær og Maltbæk. Per Skodborg var tolder, købmand og borgmester i begyndelsen af 1500-årene. Hans kone, Kirstine, er én af de få kvinder, der optræder i Bysbogen, og da typisk fordi hun som enke kunne optræde selvstændigt og dermed beholde råderetten over den jord, hendes mand havde lejet af byen. Severin Skodborg, der var rådmand i slutningen af 1560'erne, er måske en søn, men han kan også være nytillflyttet. Det samme gælder for Tuli Skodborg, der var fjerdingsmand i 1574.

Fig. 2. Navngivende lokaliteter, dog uden Koldingegnen: Mænd nævnt i sagefaldslistes (udfyldt cirkel). Borgere (stor stjerne for landsdelsnavn, lille for andet geografisk navn) ? efter markering angiver, at stedet er ét af flere, der kan komme på tale. (Trekant) markerer forretningsforbindelse. Fig. 3 viser det udsnit, der er markeret med en firkant.

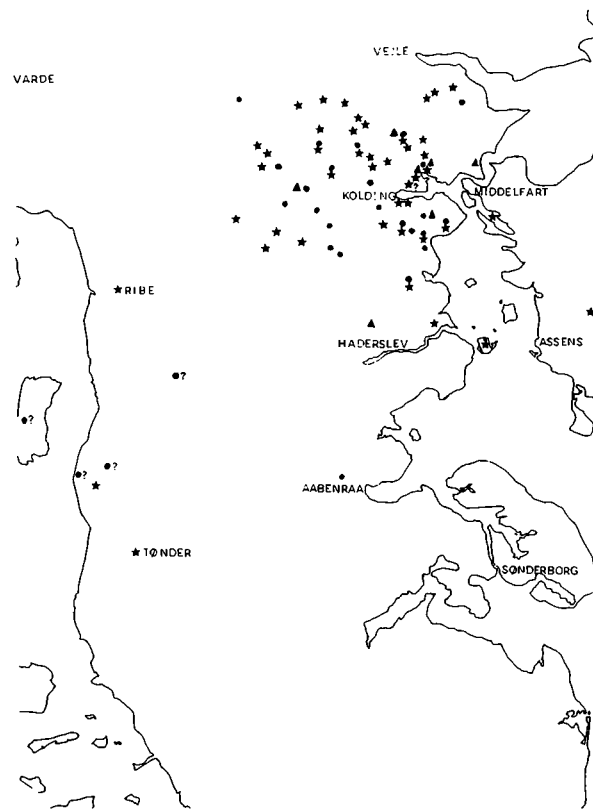

Fig. 3. Navngivende lokaliteter på Koldingegnen, i Slesvig og på Vestfyn. For at lette orienteringen er Kolding samt områdets øvrige købstæder indtegnet, selv om de ikke kendes som personnavne i Kolding. Mænd på sagefaldslistes (udfyldt cirkel), forretningsforbindelser (trekant), borgere (lille stjerne).

Børkop burde naturligt høre til Vejles opland, og det samme gælder Hvilbjerg i Gauerslund sogn, men et par borgere kom alligevel herfra. Navnet Skærup blev i slutningen af 1500-årene og begyndelsen af 1600-årene båret af adskillige borgere i Kolding, nemlig Per Madsen Skerup, Per Persen Skerup, Søren Skerup og

dennes enke Katrine, Per Nielsen Skerup og Anders Pedersen Skerup. Per Persen eller Peder Pedersen kaldes i øvrigt, første gang han nævnes, for »Lille Peder Skerup«. Det er i 1588, hvor han er skatmester. Måske er han søn af Per Madsen, og måske er han far eller broder til Anders, der nævnes første gang i 1611. En

eventuel slægtsforbindelse til Jens Poulsen Skerup, der nævnes i 1632, lader sig ikke udrede. Wolle eller Oluf Horstrup, der er én af byens ledende borgere i slutningen af 1500-årene og begyndelsen af 1600-årene, kom måske fra Horstrup by i Smidstrup sogn. Idag hedder den Håstrup, men i »Præsteindberetninger til Ole Worm fra 1625-42« nævner præsten Niels Lauridsen Riber »Horsterup by« i sin omtale af Smidstrup og Skærup sogne. Der findes dog også et Hostrup (i 1400-årene »Horstrup«) ved Varde. Øst for Tønder ligger endnu et Hostrup (eller Horstrup), og i betragtning af det iøvrigt kendte tilvandringsmønster er begge disse også mulige. Nord for Jelling, men stadig i Vejles opland, ligger Vindelev. Herfra kom Nis »Vnndeløff«, skatmester i 1531, rådmand i 1542. Mads Kjørning, der er borger omkring 1530, er fra Korning ved Horsens. Familien Bøgvad, der er talstærkt repræsenteret i bystyret indtil 1500-årenes slutning, stammede oprindeligt fra Egtvedegnen. I Bysbogen forekommer en Nis, en Iver, en Peder, en Anders og en Jeppe Bøgvad.

Fyn er som ovenfor anført repræsenteret med tre borgere ved navn Fynbo. Af fynsk oprindelse var desuden Jørgen Røgberg, der var skatmester i 1580. Han stammede fra gården Røgbjerg i Vedtofte sogn nord for Glamsbjerg. Ligeledes fra Vestfyn kom Jens Svinø, der fik borgerskab i 1573. Svinø ligger i Gamborg fjord, og derfra er der ikke langt til Kolding. Stednavnet Glambæk hører hjemme på Svendborgegnen (eller på Femern), men adelslægten Glambæk er jysk. I 1400- og 1500-årene ejede den en hovedgård i Starup sogn. Fra 1529 hed ejeren Niels Clausen Glambæk. I Brøndsted i Gauerlund sogn ejede en Niels Christensen Glambæk en herregård i 1543. En af disse to, og måske snarest den første, må være identisk med Kolding-købmanden Nis eller Niels Glambæk, der utvivlsomt var studehandler, og som nævnes gentagne gange efter 1520, hvor han deltog i byens styre og lejede byens jord.

Enkelte kommer langvejs fra. Laurids Tuorum, der var fjerdingsmand i 1585, stammer fra Torum i den nordøstlige del af Salling. Jes Roby, der er én af de 24 mænd, der stod for byens harnisk i 1509, kommer fra Råby nord for Randers fjord. Jep Stavning, der lejer byens jord ca. 1530, er fra Stavning sogn ved Ringkøbing Fjord. Fra Hoven på samme egn stammer sandsynligvis Niels Pedersen Houn, der optræder adskillige gange i årene 1614-1621 som vidne i forbindelse med aflæggelse af skatteregnskab (en enkelt gang kaldes han »Houm«, men det er sikkert en skrivfejl). Anders Døstrup, der fik borgerskab som købmand i 1528, og som senere blev borgmester, kan have sit navn efter en landsby nordvest for Hobro, men det er mere sandsynligt, at han stammer fra Døstrup sogn nord for Tønder, og han er i så fald ikke den eneste, der flyttede til Kolding fra den kant af landet. Borgere med oprindelse i Tønder, Husum og Heide er allerede nævnt. Dertil kommer Cirianus Hemma, der var fjerdingsmand i 1601. Han kom sikkert fra Hemme ved Højer. Ligeledes fra Vestslesvig var Kristen Bøoll, der har navn efter Böhl (tidl. Bøgel) på Ejdersted. Henrik, der vistnok hedder Køyenhauer, der er med til at stå for byens harnisk i 1519 og 1520, stammer, hvis navnet er rigtigt gættet (det er kun delvis læseligt), måske fra Königshagen, der ligeledes ligger i Vestslesvig, eller det kan være en fordansket version af det nederlandske Kuijuenhoven – hvis han da ikke er københavner.

Det markante indslag fra Vestslesvig hænger sammen med, at Koldings købmænd traditionelt handlede med dette område, hvilket ses af to enslydende indførelser i Bysbogen i 1531. De lyder således: »Den mandag næst for Sankt Nikolaj dag da blev vi så til ens borgmester, råd og menige almue (håndværkere), at ingen af vore borgere skal købe herefter enten slagtefæ, svin, eller have at føre udenlands til Husum, til Tønder eller noget andet sted bort af byen til skade. Hvem som helst, der gør det efter denne dag, da ville vi ej have ham til vor borger længere og skal samme

gods være forbrudt, som han har ført med sig, halvdel til kongen og halvdel til byen«. Der har naturligvis ikke været tale om et forbud for al fremtid, men om et forsøg på at forhindre en akut kødmangel med deraf følgende prisstigninger.

Hans Hogenach, der var med til at stå for byens harnisk i 1509, må have været af tysk afstamning, og skrædderen Bertel Falenkamp, der omkring 1555 købte sig fri for borgerligt ombud, må også have været tysk. Bernt Falenkamp eller Folenkamp, der i 1574 havde problemer med toldrestance vedrørende øksneeksport, var måske skrædderens søn, og dermed et eksempel på den sociale mobilitet, der også kendetegnede perioden. En håndværker så gerne sin søn etableret i den eftertragtede købmandsstand, for mens en håndværker arbejdede indenfor snævre rammer – han måtte kun have et vist antal lærlinge og svende, han var bundet til en fast prisordning o.s.v., så havde en dygtig købmand næsten ubegrænsede muligheder – og det var købmændene, der blev borgmestre og rådmænd. Det gik dog ikke for Bernt. Han fik sin gård til en værdi af 1400 daler konfiskeret af kronen.

Hans van Becken nævnes i 1557. I begyndelsen af 1600-årene nævnes Willum Horstman eller Harstman, og på samme tid optræder følgende borgere, der utvivlsomt var af tysk oprindelse: Henrich Nutt, Johan Sichmann, Lambert Smitt (det danske tilnavn »Smed« staves normalt »Smedh«), Henrich Gans og Johan Reiminch. Han var søn af Herman Reiminch, der kom fra Westphalen, og som blev købmand og apoteker – Koldings første. Han var blevet gift med en Kolding-pige, Margrethe, men han døde i 1598, hvorefter Margrethe, der sad tilbage med mindst tre børn, med kongens tilladelse førte forretningen videre. Den store og smukke gård, de opførte på sydsiden af Akseltorv, findes stadig delvis bevaret. På samme tid nævnes Jørgen Hamborg og Jens Christensen Hamborg. Til trods for den sidstes meget danskklingende navn kan han godt have været tysk. Fremmede navne for-

Apoteker Reiminchs gård på Axeltorv er bygget i 1595. Herman Reiminch var indvandrer fra Westphalen, og han havde fra sin hjemegn medbragt skikken at lade bindingsværket udsmykke med rige udskæringer. Fot. af J. Caprani fra 1870'erne.

danskedes så vidt muligt, og det var også almindeligt at overføre den danske skik med faders navn som efternavn på udlændinge. Hans Klynckhamer, der lejede byens jord ca. 1530 og som i 1547 boede i Låsbygade, var af nederlandsk afstamning.

Det kan lyde eksotisk med et skotsk indslag i Kol-

dings borgerskab, men gennem adskillige hundrede år udvandrede skotter i tusindvis til byerne på det europæiske fastland, hvor de slog sig ned og drev handel og håndværk. Det er derfor naturligt, at også Kolding fik sin andel af skotter, der flygtede fra fattigdom og dårlige forhold i hjemlandet. De skotske bosættelser var kendetegnet af et stærkt sammenhold, og det viser sig i den allerførste omtale af skotsk bosættelse i Kolding, hvor byfogeden sammen med Hans Skoth optræder som garanter for Thomas Skoth, der dermed opnåede borgerskab. På en liste over byens jord fra omkring 1530 optræder en Johan Scott, der kan være den samme som førnævnte Hans eller evt. søn af én af dem, men han kan også være nytillflyttet. På Frederik 2.s tid var slottets urtegårdsmand af skotsk afstamning. Hans Skotte hed han.

Hoffets nærvær gennem lange perioder medførte, at byen fik et ekstra indslag af fremmede, af hvilke nogle kun opholdt sig i byen i en kort periode, mens andre slog sig ned for livstid. I 1541 fik Henrich Hack livsbrev på provstegården i Kolding mod at »bygge og bo her i riget«. I 1553 blev Dirk Dirksen ansat til at lægge skifertag på Koldinghus nyopførte sydfløj. I 1559 fik kongens maler, Jost van Heiden, livsbrev på Sankt Jørgensgården, og i 1561 gav Frederik 2. guldsmeden Johan Siibe brev om, at han på kongens moder, enkedronning Dorotheas anmodning, måtte få lov at bo i Kolding. Johan Siibe var flamlænder, og han havde lavet guldsmedearbejdet på Christian 3.s rigssværd, der er et af klenodierne i Rosenborgs skatkammer. I 1568 fik dronning Dorotheas skrædder, Hans Rugeman, tilskødet jord ved slottet, som han selv skulle bebygge med »god købstadsbygning«. Christian dværgs hustru, Habiche dværginde, var sikkert tysk. De havde begge være hofdværge hos dronning Dorothea og fik efter hendes død bevilget bolig og livslangt underhold af Koldinghus.

Fra Frederik 2.s tid kender vi desuden Joachim Platt, der var kongelig drabant. Han fik i 1581 en gård

i Rendebanen. I 1583 fik »Suartzs Peyther« (Sorte Peter), der havde været kongens rustvognsdriver, men som nu var »skrøbelig og vanfør«, fri underhold af Koldinghus, huslejen på 7 daler betalt, skattefrihed og frihed for alle andre pligter, der ellers måtte påhvile borgerne, imod at han påtog sig overopsynet med kongens stalde og vognhuse. Som rustvognsdriver havde han været kusk på en af de kongelige transportvogne, der fragtede den nødvendige bagage rundt på kongens mange rejser fra slot til slot i riget. Navneformen Peiter viser, at han var udlænding, sandsynligvis tysk, eller måske fra Nederlandene. Historien om hofdværgene og rustvognsdriveren er eksempler på, hvordan de kongelige som en selvfølge påtog sig at sørge for de af hoffets medarbejdere, der var uden andre muligheder.

I 1585 flygtede Josias Meyer fra byen efter at have begået et drab. Det skete over hals og hoved, så han fik ikke sin bogsamling med. Den beslaglagde kongen, og han sørgede for, at den lærde skole fik de latinske bøger. De tyske ville han se først, for dem kunne han selv læse. Josias Mejer var, trods sit jødisk klingende navn, givetvis tysk, hvad hans bogsamling også antyder. Christian 4. åbner først for jødisk indvandring i 1630, og da kun til Altona og Glückstadt.

I 1574 må Frederik 2. kalde Koldings borgere til orden. De har nægtet Thomas Livlænder borgerskab, men kongen understreger, at når han mangler det ene øre, er det fordi han har mistet det i krig, og de rygter, der er i omløb, og den chikane, han har været udsat for, må høre op. I Kolding er man uden tvivl gået ud fra, at Thomas Livlænder manglede sit øre, fordi han havde været idømt en ærekrænkende straf, og sådan én kunne man naturligvis ikke anerkende som borger. Nu sagde kongen god for ham, og så var der ikke andet at gøre end at lade ham få mulighed for at udøve sit erhverv.

Den formentlig mest eksotiske af alle tilflyttere var Matthies Italiener, hvis gård i 1574 blev pantsat til

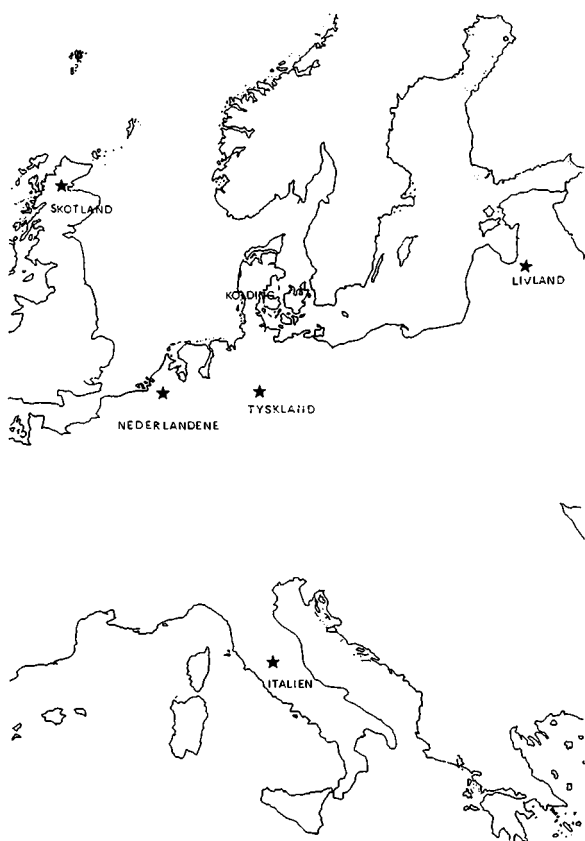

Fig. 4. Europakort med angivelse af, hvorfra de udlændinge kom, der slog sig ned i Kolding. Både Nederlandene, Skotland og Tyskland leverede flere borgere, men Mads Italiener, der levede i byen på Frederik 2.s tid, var sikkert en »enlig svale«.

kronen for 300 daler. Han hed nok i virkeligheden Matteo, og sandsynligvis var han købmænd. Hvordan har han mon haft det med kogt flæsk og grønkål, og øl i stedet for vin?

Ovenstående er en fuldstændig gennemgang af

navnestoffet i Kolding Bys Bog, suppleret med materiale fra Kancelliets Brevbøger. Alle personnavne, der indicerer oprindelsessted, er medtaget. Jeg har dog valgt ikke at forsøge at placere Peder Lund, der nævnes i 1601. Stednavnet Lund er simpelt hen for almindeligt, og der er ingen oplagt kandidat i det nærmeste opland. Lund i Skåne er ikke sandsynligt. Var han kommet derfra, havde han sikkert heddet Skåning. Peter Garnholt, der ligeledes nævnes i 1601, har jeg måttet give op overfor. Stednavnet Garnholt er ukendt idag.

Som allerede anført kan man på det nærmeste tegne et kort over byens opland ud fra folks oprindelsessteder, og her bekræfter listerne over folk, der blev dømt ved byretten, og de fastboendes geografiske tilnavne hinanden på det smukkeste: Det primære opland har strakt sig mod sydøst til omkring Hejlsminde, vest for Kolding-Haderslev-vejen er Ødis, Vamdrup og Anst ydergrænser. Ved særlige lejligheder, sandsynligvis i forbindelse med de to årsmarkeder, trak man folk til helt fra Vorbasse. I nord er det Egtvedegnen med Vork og Ammitsbøl, og mod nordøst Børkopområdet, der er yderste opland. Desuden fandt der en mindre, men markant tilvandring sted fra Vestslesvig, d.v.s. fra Tøndereregnet i nord til Ditmarsken i syd.

Tilvandringen fra fjernere egne har sandsynligvis i høj grad været betinget af byens funktion som toldsted og den tilstrømning af fremmede, det medførte. Endelig har hoffets behov for godt håndværk og gode indkøbsmuligheder medført, at byen kom til at huse folk som Johan Siibe og Herman Reiminch; men mange andre håndværkere og købmænd hentede en del og måske en væsentlig del af deres indtægter i den omsætning, det gav.

Navnestoffet som udtryk for mobilitet og vækst

Heldigvis muliggør materialet også en undersøgelse af navnestoffets repræsentativitet, idet Bysbogen rum-

Dørhammer i Herman Reiminchs hus. Teksten er fra den 35. salme:

Kast din sag på Herren

Han skal forsørge dig

Bogstaverne H R og M R står for Herman og Margrethe Reiminch.

Herman Reiminch var ikke den eneste, der benyttede sig af tysk eller plattysk som indskrift på sit hus. Indtil for et par hundrede år siden var de fleste indbyggere i danske købstæder flersprogede. I Kolding har man ud over dansk talt tysk og plattysk, og dørhamre (dørøverligger) med tysk tekst er derfor ikke nødvendigvis vidnesbyrd om, at beboeren var af tysk afstamning.

mer en række navnelister, der gør det muligt at anslå, hvor stor en del af byens borgere, der kom andre steder fra, eller rettere, hvis navne antyder en fremmed oprindelse. Jeg inddrager ikke sagfaldslisterne, der er af særlig karakter, men med hensyn til de øvrige ser jeg ikke noget metodisk problem i at sammenligne lister af forskellig type. Listerne over byens jord giver f.eks. et bredt udsnit af borgerne. Kun folk, der havde løst borgerskab, d.v.s. som var uberygtede, og som havde betalt en sum penge for at få lov at »bruge deres håndværk« eller drive købmandsskab (det sidste var dyrest), kunne få rådighed over byens jord. Til gengæld var jord til dyrkning noget, de fleste havde brug for, og derfor er listen repræsentativ. Med hensyn til li-

sterne over de folk, der står for byens harnisk, har en undersøgelse vist, at det drejede sig om ansete og vel-etablerede borgere, der for hovedpartens vedkommende også var involveret i byens administration og styre, og det samme gør sig gældende for dem, der stod for byens brandspande og for de vidner, der i årene efter 1582 overværede skatteligningen og regnskabsafleggelsen. Alle repræsenterer de Koldings solide borgerskab, og tildels er de selv inddraget i bystyret, for købmændenes vedkommende som borgmestre, rådmænd og skatmestre, der stod for opkrævningen af ekstraskatter, og for håndværkernes vedkommende som fjerdingmænd, der opkrævede byskatten.

Det skal til sidst igen understreges, at et geografisk navn udmærket kan have været i brug i flere generationer, som det f.eks. ses med Skeruperne og Bøgvaderne, der muligvis alle er indfødte koldingensere, men navnet betyder på den anden side, at familien på ét eller andet tidspunkt er fraflyttet det opkaldte sted.

På samme måde kan folk, der bærer et udenlandsk efternavn udmærket være født i Danmark; men slægten er indflyttet på ét eller andet tidspunkt.

Ca. 1500: Liste over byens jord:

Antal navne	Geograf. navne	Tyskkling. navne
36	0	0

1509, stokkenævnsvidner ang. arveret til byens humlegårdsjord

Antal navne	Geograf. navne	Tyskkling. navne
25	1	0

1509, liste over byens harnisk

Antal navne	Geograf. navne	Tyskkling. navne
26	2	1

1519-1520, to ens lister over byens harnisk

Antal navne	Geograf. navne	Tyskkling. navne
10	1	1

521, liste over byens harnisk				Årstal	Antal vidner	Geografiske navne	Tyskklingende navne
Antal navne	Geograf. navne	Tyskkling. navne		1604	36	5	0
14	1	0		1605	24	5	0
Ca. 1530, liste over byens jord				1605	36	8	0
Antal navne	Geograf. navne	Nederlandsk navn		1606	28	3	1
135	8	1		1606	29	5	0
				1607	25	5	0
1567, liste over byens brandspande				1607	34	6	0
Antal navne	Geograf. navne	Tyskkling. navne		1608	23	7	1
27	3	0		1609	24	4	0
				1610	22	3	0
				1611	25	6	0
				1612	26	7	1
				1613	27	7	0
				1614	22	3	0
				1615	22	6	0
				1616	22	4	0
				1617	18	6	1
				1618	20	4	1
				1620	33	7	0
				1621	18	4	0
				1625	10	3	1
				1632	15	1	0

Fra 1582 er skatteligning og regnskabsaflægelse overværet af et antal navngivne borgere. I det følgende skema er der en opstilling over antallet af de geografiske navne og tyskklingende navne, der forekommer i disse lister:

Årstal	Antal vidner	Geografiske navne	Tyskklingende navne
1582	29	4	0
1589	31	5	0
1590	17	4	0
1590	24	4	0
1593	12	4	0
1593	24	3	0
1594	24	4	0
1595	26	3	0
1596	24	4	0
1597	21	4	0
1597	29	3	0
1598	19	4	0
1599	19	4	0
1599	27	6	0
1600	19	2	0
1601	22	6	0
1602	32	10	0
1603	32	8	0
1604	21	4	1

Til en egentlig statistisk behandling er tallene for små, men alligevel viser de en tendens, der tillader en forsigtig konklusion. Det er markant, at kun lidt mere end hver 16. på listen over byens jord fra ca. 1530 havde geografisk tilnavn, mens bare én havde udenlandsk navn. Endnu i 1567 viser listen over byens brandspande, at kun 3 ud af 27, d.v.s. hver niende, bærer tilflytternavn, og af disse repræsenterer to de »gamle« Koldingslægter Skerup og Bøgvad. Vidnelisterne fra 1582 og frem til Kejserkrigen udviser en markant stigning, idet det her er mellem hver tredje og hver fjerde, der har navn efter oprindelsessted. I denne periode optræder der også flere forskellige tyskklingende navne. Faldet i geografiske tilnavne i de fatale år mel-

lem 1626 og 1632, hvor Kolding bl.a. oplevede tre års besættelse af fremmede tropper, til kun én ud af 15, kan være en statistisk tilfældighed, men den kan også være et fingerpeg om, at tilflytningen er gået i stå, fordi den ruinerede by ikke længere var attraktiv.

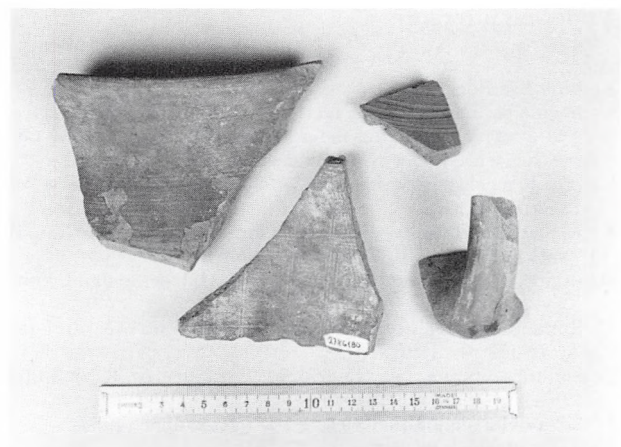
Jeg skal ikke afvise, at materialet kan afspejle en mere generel ændring i navneskikken bort fra sennavnene, sådan som vi også kender den fra vort eget århundrede, men jeg kender ikke til undersøgelser, der støtter en sådan teori. Sådan som jeg ser tallene, afspejler de først og fremmest en øget mobilitet i samfundet i 1500-årenes sidste årtier og i de gode år før Kejserkrigen, men de afspejler også en lokal vækstperiode for Kolding by, betinget af studehandelen og af hoffets nære tilknytning til byen. Christian 3. ombyggede den senmiddelalderlige borg til residensslot i årene omkring 1550, og efter hans død nytårsdag 1559 var slottet enkesæde for dronning Dorothea, indtil hun i 1570, gammel og syg, flyttede ned til sønnen Hans på Sønderborg slot. Frederik 2. opholdt sig ofte på Koldinghus. Herfra udgik det succesrige Ditmarskertog i 1559, og tre af hans børn blev født her. Christian 4.s nybyggerier og mange andre aktiviteter har også bragt omsætning og tilvandring.

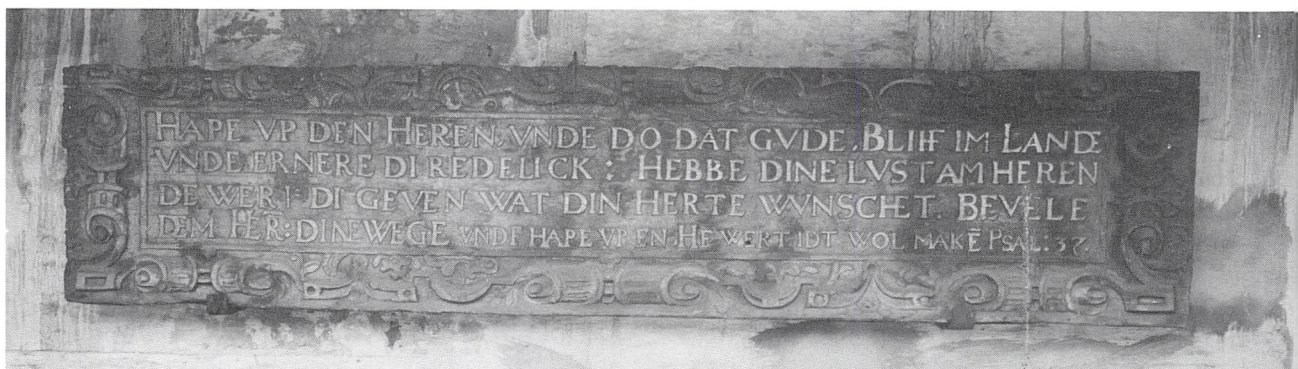
De få tilflytternavne i 1500-årenes første halvdel behøver ikke at betyde, at Koldings indbyggere hovedsageligt var indfødte. De kan lige så vel betyde, at befolkningen ikke var særlig stor, og at der dermed ikke var så mange, der havde samme navn. I de tilfælde, hvor det forekom, har man ofte klaret det med at tilføje en håndværkerbetegnelse. Tilvandring fra oplandet har derfor ikke i særlig stort omfang givet sig udtryk i tilnavne. For at erkende oplandets omfang i den periode er vi derfor henvist til listerne over domme for brud på byfreden, hvor man har noteret det sted, synderne havde hjemme. Dette navnestof giver til gengæld en meget stor grad af sikkerhed, idet det viser, hvor gæsterne på torve- og markedsdage kom fra. Folk, der valgte at løse borgerskab og udøve deres erhverv i Kol-

ding kom derimod ikke nødvendigvis fra det nære opland, og derfor siger deres tilnavne mere om mobiliteten i 1500-årenes samfund i almindelighed.

Den øgede brug af geografisk tilnavn hænger sandsynligvis sammen med en af de gode økonomiske konjunkturer betinget befolkningstilvækst, der havde til følge, at der blev flere navnesammenfald, og at antallet af købmænd og udøvere af de enkelte håndværk steg, så det blev nødvendigt at differentiere ved hjælp af andet end en erhvervsbetegnelse. Det giver så den sidegevinst, at vi, med de forbehold, der tidligere er anført, får et rimeligt overblik over, hvor de tilflyttere, der valgte at slå sig ned i Kolding, kom fra.

Det forbausende ringe indslag af fynboer i Kolding illustreres på overraskende vis af 1400-årenes gråbrændte keramik. I det udgravede materiale fra Kolding by er der ved siden af det lokale gods og en begyndende import af jydepotter fra Vårdekanten et meget lille, men også meget karakteristisk indslag af tykvægget, finslemmet gods af fynsk oprindelse. Man fristes til at tro, at skårene repræsenterer import af kulinariske specialiteter fra hjemegnen.

Porthammer (portoverligger) fra apoteker Reiminchs gård på Akseltorv, fotograferet på stedet i 1916 af Hugo Matthiassen, nu i Museet på Koldinghus. Indskriften, der er plattysk, udtrykker på det smukkeste en indvandrers forventninger til sit nye land. Den er fra Salmernes bog og lyder i oversættelse således:

*Forlad dig på Herren og gør det gode,
Bo i landet og ernær dig redeligt
Forlyst dig i Herren*

*Han vil give dig hvad dit hjerte begærer
Befal Herren dine veje og forlad dig på Ham
Han skal da gøre det vel (Psal. 37)*

Herman Reiminch var ikke den eneste, der benyttede sig af tysk eller plattysk som indskrift på sit hus. Indtil for et par hundrede år siden var de fleste indbyggere i danske købstæder flersprogede. I Kolding har man ud over dansk talt tysk og plattysk, og dørhamre (døroverligger) med tysk tekst er derfor ikke nødvendigvis vidnesbyrd om, at beboeren var af tysk afstamning.

Kilder og litteratur

Kolding Bys Bog.

Originalen findes på Landsarkivet i Viborg, men Stadsarkivet og Muscet på Koldinghus råder over en afskrift ved arkivar Georg Christensen. Det er denne afskrift, der er benyttet her.

Danske Kancelliregistranter 1535-1550, udg. Kr. Erslev og W. Møllerup, 1881-82.

Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1551 ff. v. C.F. Bricka m.fl. København 1885 ff.

Danmarks Gamle Købstadslovgivning Bd. II, Nørrejylland. 1952.

I forbindelse med identifikation af stednavne er ud over almindelige kortstudier benyttet:

Præsteindberetninger til Ole Worm, I, Ålborg og Ribe Stifter 1625-42 s. 208. Kbh. 1970

J.P. Trap: Hertugdømmet Slesvig I-II (Kbh. 1864, 1975).

Trap Danmark, 5. udgave. Kbh. 1965.

Ældre kilder til studeeksporten over Sønderbro:

Peder Hansen Resen: Atlas Danicus VI D, Ribe Stift (overs. v. Mette Molvig og Susanne Lykke Nielsen). Odense 1987.

Braunius og Hogenberg: »Civitas orbium terra...«, her citeret efter Michael Geltings oversættelse i Museet på Koldinghus Årsberetning 1979-1980.

Desuden er anvendt følgende litteratur:

I.O. Brandorff: Indskrifter fra gamle huse i Kolding, Vejle Amts Aarvog 1908 s. 255-283.

Georg Bruun: Bystyret i Kolding. Byrådsbogen 1934-35 (om Kolding Bys Bog; s. 25-33).

Thelma Jexlev: Kolding Bys Bog. Koldingbogen 1983 s. 11-14.

Gunnar Knudsen, Marius Kristensen og Rikard Hornby: Danmarks gamle Personnavne. København 1936-40.

Johannes Møllgaard: Det »mørke« Jylland og verdensmarkedet. Folk og Kultur 1988 s. 61-97.

Allan Tønnesen: Helsingørs udenlandske borgere og indbyggere ca. 1550-1600, Ringe 1985.